

פְּרָא בְּסִילְיוֹס נּוּמוֹס אֶגְרָפּוֹס על הקשר בין סדום לעקידה

חֲלָלָה לְךָ מַעֲשֵׂת פְּדָבֵר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע ... חֲלָלָה לְךָ, הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט. (בראשית יח כה).

בְּאִשֶּׁר דָּבַר מֶלֶךְ שְׁלִטוֹן וּמִי יֹאמֵר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה. (קהלת ח ד).

ויקרא רבה, בחוקתי, פרשה לה סימן ג

אמר ר' אלעזר: פְּרָא בְּסִילְיוֹס נּוּמוֹס אֶגְרָפּוֹס.¹ בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם רוצה הוא מקיימה ואם לאו סוף שהוא מקיימה על ידי אחרים.² אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה והוא מקיימה תחילה: "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה' " (ויקרא יט לב) - אני הוא שקיימתי מצוות עמידת זקן תחילה.³

מסכת סוכה דף ל עמוד א

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב: "כִּי אֲנִי ה' אֲהַב מִשְׁפָּט שֵׁנָא גְזֵל בְּעוֹלָה" (ישעיהו סא ח). משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס, אמר לעבדיו: תנו מכס למוכסים. אמרו לו: והלא כל המכס כולו שלך הוא! אמר להם: ממני ילמדו כל עוברי דרכים, ולא יבריחו עצמן מן המכס. אף הקדוש ברוך הוא אמר: אני ה' שונא גזל בעולה,⁴ ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזל.⁵

בראשית רבה, לך לך, פרשה לט סימן ו

רבי עזריה משום רבי אחא פתח: "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך" (תהלים מה ח). רבי עזריה פתר המקרא באברהם. בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומיים, מה כתיב שם: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע" (בראשית יח כה).⁶ אמר ר' אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, ומה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה?⁷ אמר רבי לוי: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" - אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם, ומה אתה תופש חבל בשני ראשים? אתה מבקש עולם ומבקש דין, טול לך אחד מהם. ואם אין אתה מוותר

¹ משפט ביונית שפירושו המילולי הוא: "לפני המלך (פרא בסיליוס) החוק (נומוס) אינו כתוב (א-גרפוס)" ובמילים פשוטות: "המלך הוא מעל לחוק".

² אחרים מקיימים אותה, אך לא הוא. הוא אינו כפוף לגזרות ולחוקים שהוא גוזר ומחוקק. מדרש זה הוא על הפסוק "אם בחוקותי תלכו" (ויקרא כו ג); בפתיחה לפרשת הברכה והתוכחה שבפרשת בחוקותי, בה האדם נדרש ללכת בחוקות הקב"ה. בא המדרש ומדגיש שהמחוקק, היינו הקב"ה, אינו מעמיד עצמו מעל לחוק והדוגמא שהוא בוחר להלן תקשר אותנו עם ספר בראשית ועם דמותו של אברהם ממנה נמשיך לפרשתנו.

³ הזקן שאותו מכבד הקב"ה הוא אברהם. פעמיים. פעם אחת בתחילת הפרשה, בשלושת המלאכים הבאים לבקר את אברהם, ראה רש"י בפסוק הראשון בפרשה: "והוא יושב פתח האוהל - בקש לעמוד, אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד". ופעם שניה לאחר תפילתו של אברהם למען אנשי סדום. הפסוק אומר אמנם: "ואברהם עוֹדֵנו עוֹמֵד לִפְנֵי ה'", אך חז"ל דורשים שהקב"ה עמד בפני אברהם. ראה רש"י פרק יח פסוק כב: "ואברהם עוֹדֵנו עוֹמֵד לִפְנֵי ה' - והלא לא הלך לעמוד לפניו, אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו (פסוק כ) זעקת סדום ועמורה כי רבה. והיה לו לכתוב וה' עוֹדֵנו עוֹמֵד לִפְנֵי אברהם, אלא תיקון סופרים הוא זה". (דבריו מיוסדים על בראשית רבה מט ז ומח ז ושם גם הביטוי: "שכינה ממתנת"). לענייננו, עמידת הקב"ה השניה, לפני הפיכת סדום, היא החשובה יותר, כפי נראה.

⁴ בעולה.

⁵ הרי לנו מקור נוסף לכך שהקב"ה אינו נמצא למעלה מהחוק. הטיעון כאן הוא אמנם חינוכי: "ממני ילמדו לא להריח את המכס, אבל התוצאה היא זהה, ואולי כל הרעיון של הכלל: פרא בסיליוס נומוס אגרפוס הוא יותר חינוכי ממשפט.

⁶ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו **חלילה לך מעשות כדבר הזה** בפרשה זו. כאן נחזור בקצרה על הדרוש לעניינינו.

⁷ עניין השבועה יחזור אחר כך בעקידה: "ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי. מה צורך לשבועה זו? א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני" (בראשית רבה נו יט). וכבר הקדים נח את אברהם כאשר הוא משיב את הקב"ה ביציאה מן התיבה: "אמר לו (הקב"ה לנח): צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהא פרה ורבה למארה? עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם עוד..." (בראשית רבה פרשה לד סימן ו). קדימות זו של נח חשובה מאד למדרש זה שהרי אברהם מסתמך עליה בניסיונו להגן על סדום ועמורה: "מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא?"

מעט,⁸ אין העולם יכול לעמוד. אמר לו הקב"ה: אברהם, "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברידך", מהו "מחברידך"? מנח ועד אצלך עשרה דורות, ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך.⁹

שמות רבה מג ד

"ויחל משה" - ... שהתיר נדרו של יוצרו. כיצד? אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפייס האלהים שימחול להם. אמר לו האלהים: משה, כבר נשבעתי: "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב יט), ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו. אמר משה: ריבון העולם, ולא נתתי לי הפרה של נדרים ואמרת: "איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו" (במדבר ל ג) - הוא אינו מוחל אבל חכם מוחל את נדרו בעת שישאל עליו! וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחילה.¹⁰

בראשית רבה, פרשת וירא, פרשה מט סימן ט

"חלילה לך" - אמר ר' יודן חללה ההיא לך!¹¹ זרה היא לך! אמר ר' אחא: חליל שם שמים יש בדבר.¹² אמר ר' לוי: שני בני אדם אמרו דבר אחד: אברהם ואיוב. אברהם אמר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע". איוב אמר: "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה". אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה. אברהם אמר בִּישׁוּלָהּ, איוב אמר פָּנָה.¹³ אמר ר' יהודה בן ר' סימון: כך אמר לו אברהם: מלך בשר ודם תולין לו אנקליטון¹⁴ מדוכוס לאפרכוס, מאפרכוס לאסטרליטוס. ואתה בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון, לא תעשה משפט?¹⁵

בראשית רבה פרשה נה סימן ג

"וייהי אחר הדברים האלה והאלהים ניסה את אברהם" - רבי אבון פתח: "באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח ד). אמר ר' אבון: [משל] לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו: "לא תטה משפט" והוא מטה משפט, "לא תכיר פנים" והוא מכיר פנים, "לא תקח שוחד", והוא לוקח שוחד. אמר לו תלמידו: רבי, אתה

⁸ מעניין להשוות אמירה זו מול האמירה בגמרא בבא קמא נ ע"א: "כל האומר הקב"ה ותרן הוא - יותרו חייו".

⁹ האם אברהם מפרש לא כמאמר את העובדה שהקב"ה מכבדו ועומד מפניו וכעת הוא נוטל חירות ומרשה לעצמו להטיח דברים כלפי מעלה? לאו דווקא. אברהם (הכל עפ"י המדרש כמובן) מבין את עמידת הקב"ה לפניו, פעמיים כפי שצינו בהערה 3, בדיוק כפי שהמדרש הפותח קובע: עמידה הנובעת מהכלל "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס", שכביכול גם הקב"ה כפוף לחוקים שהוא מחוקק. וזה מה שנותן לאברהם את הכח המוסרי לטעון: "מה אתה מערים על השבועה". ראה שוב הפסוק שהבאנו מקהלת בפתח דברינו: "בְּאֲשֶׁר דָּבַר מֶלֶךְ שְׁלִטוֹן וְיָמִי יֵאמֵר לוֹ מִה תַּעֲשֶׂה" וסמוך לו הפסוק: "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכֵם". סמיכות זו נדרשת ע"י חז"ל במספר מקומות. ראה, למשל, שמות רבה לב ח בויכוח של משה עם הקב"ה לאחר חטא העגל: "א"ל משה: מלאך אתה משלח עמי? כך היו התנאים? לא אמרת (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ הריאתי? ועתה אתה אומר הנה אנכי שולח מלאך לפניך! אם אין פנים הולכים אל תעלנו מזה. א"ל: כי לא אעלה בקרבך. אמר משה: הרי אמרת מלאך ואני אומר אם אין פניך הולכים. נראה דברי מי עומדים. זהו שכתוב (שמות לג) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. א"ל הקב"ה: חייך, פני ילכו והניחותי לך. ורווח הקודש צווחת (קהלת ח) באשר דבר מלך שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע".

¹⁰ וההמשך שם בתיאור הציווי איך משה יושב עטוף בטליתו והקב"ה עומד לפניו כאדם שבא אצל החכם-הזקן לשאול על נדרו. והסיום שם: "אמר לפניו: תוהו אני על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי. אותה שעה אמר משה: מותר לך! מותר לך! אין כאן נדר ואין כאן שבועה ... א"ר שמעון בן לקיש: לפיכך נקרא שמו "איש האלהים", לומר שהתיר נדר לאלהים". וכבר הזכרנו מדרש זה במספר מקומות. ראה דברינו [הנרת נדרים באגדה](#) בפרשת מטות. מה שחשוב לנו כאן הוא הקטע בדברי משה: "כל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחילה", שזו בדיוק הטענה שביהדות לא קיים הכלל: "פרא בְּסִילְיוֹס נומוס אַגְרָפוֹס".

¹¹ חֲלָלָה כְּתוּב בַּפְּסוּק, בְּכַתִּיב חֶסֶד, בְּלִי יוֹד. פעמיים.

¹² גם כאן יש דימיון למשה שמשמש גם הוא בנימוק של חילול השם, הן בחטא העגל והן בחטא המרגלים. ראה דברינו [חילול השם במקרא](#) בפרשת אמור. ועכ"פ, טענה של חילול השם (ה') כלפי הקב"ה היא כבר מעבר לחוק. גם אם נאמר שהמלך יכול במקרים מיוחדים להפר את החוקים שהוא עצמו קבע, אין הוא יכול לפגום בשמו הטוב והופעת מלכותו בעולם. הוא בבחינת: "מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול" (סוטה מא).

¹³ איוב אמר את דבריו בצורה בוטה בדומה לתאנה פנה שאינה בשלה ולא נעים לאוכלה. ראה גם דבריו הבוטים בפרק כג פסוק יג: "וְהוּא בְּאֶחָד וְיָשִׁיבֵנוּ וְנִפְשׁוּ אֶתָּה וְיַעֲשֵׂה", שזה דומה לכותרת הדרך שלנו: פרא בסיליוס נומוס אגרפוס (ואנו הופכים את הפסוק של איוב לשבח ומוסיפים "האל קדוש" בימים הנוראים). אך אברהם דבר בלשון "בְּשִׁלָּה". היכולת לומר דברים, קשים ככל שיהיו, בצורה "בשלה", איננה רק עניין של נימוס ודרך ארץ אלא המפתח לכל העניין.

¹⁴ ערעור, יכולת לגשת לאינסטנציה גבוהה יותר ולערער על הדין. תהליך שאגב לא קיים בידי התורה.

¹⁵ אפשר להיות יותר ברור מכך? כל המוסיף על דברים אלה - גורע.

אומר לי "לא תלוה בריבית" ואת מלוה בריבית? לך מותר ולי אסור? כתוב "לא תנסו את ה' אלהיכם"¹⁶ -
 "והאלהים ניסה את אברהם"¹⁷?

בראשית רבה פרשה נו סימן יא

"ויקרא מלאך ה' אליו שנית... ויאמר בי נשבעתי" - מה צורך לשבועה זו? אמר לו: השבע לי שאין אתה מנסה
 אותי עוד מעתה ולא את בני יצחק.¹⁸

אחרית דבר

אם נלך מהסוף להתחלה נאמר כך: בעקידה, אברהם מעלה טיעון מוסרי מרכזי שהחוק או הקוד המוסרי הוא מעל הכל
 וגם הקב"ה כביכול כפוף אליו. אין ביהדות "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס"¹⁹. בכך הוא מנטרל למעשה את עצם ניסיון
 העקידה "ומאלץ" את הקב"ה לא רק לבטל את הציווי המקורי ולהוציא ציווי חדש: "אל תשלח ידך אל הנער", אלא גם
 להישבע שלדורות לא יהיו עוד ניסיונות כאלה.²⁰ אלא שאילו היה אברהם מעלה טענה זו פעם ראשונה ברגע שזה נוגע לו
 אישית, היה בכך טעם לפגם. היה קורה לו מה שקרה לאיוב שאמנם אמר דברים נכונים אך "דיבר פגה". מכאן החשיבות
 העצומה של התערבות אברהם למען סדום והקשר הסמוי בין סדום לעקידה. אברהם מעלה את טיעונו עוד הרבה לפני
 העקידה, עוד לפני שיצחק נולד. ולטובת מי? לטובת "אנשים רעים וחטאים מאד". ומאיפה אברהם יודע טיעון זה? מי
 מגלה לו רז זה? הקב"ה עצמו, השכינה שעומדת וממתינה לו²¹ ומקיימת בעצמה את אחת מתר"ג מצוות שעתיד הקב"ה
 לתת לבניו של אברהם "והדרת פני זקן".²²

שבת שלום מחלקי המים

¹⁶ ראה דברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן.

¹⁷ אלמלא מדרש מפורש, אי אפשר לאומרו. אברהם כביכול מטיח דברים כלפי מעלה. ובקהלת רבה ח א: "באשר דבר מלך שלטון,
 א"ר בון כתיב: לא תנסו - והאלהים נסה, לא תקום ולא תטור כתיב - אל קנא ונוקם ה' (נחום א). א"ר לוי: לרב שהיה מצוה את
 תלמידו, ואומר לו לא תטה משפט והוא מטה משפט, לא תכיר פנים והוא מכיר פנים, אמר לו התלמיד: רבי, לך שרי ולי אסור?"
 ראה גם רות רבה פרשה א: "ויהי בימי שפוט השופטים - אוי לו לדור ששופט את שופטיו ואוי לו לדור ששופטיו צריכים להישפט",
 אלא ששם מדובר על בני האדם ולא על הקב"ה. במקרא אין זכר לזעקה זו של אברהם בתחילת העקידה - אולי ההפך. המדרש נוטל
 לעצמו חירות (כדרכו) ושם עצמו פה לאברהם. הסימוכין שלו מהמקרא הם שניים: התערבות אברהם למען סדום קודם לעקידה
 ושבועת המלאך בסוף העקידה כפי שנסביר בהמשך. ועכ"פ, נראה שאין מדרש זה דעת יחד. ראה פרקי דרבי אליעזר תחילת פרק ל:
 "הנס העשירי ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ר"ל היה מנסה בכל פעם ופעם לידע את לבו אם יכול לעמוד
 ולשמור המצוות של תורה ואם לאו, ועוד שנתנה התורה שישמור אברהם מצותיה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי". ראה
 דברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. אברהם קיים את התורה כולה על כל פרטיה ודקדוקיה. והלוא בתורה כתוב גם
 "לא תנסו" וגם "לא תרצח".

¹⁸ אברהם משיע את המלאך שלא ינסה אותו עוד וזה משלים את המדרש הקודם של "לא תנסו את ה'". ראה מקבילה במדרש
 תנחומא שם הטענה היא יותר אנושית: "באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון העולמים, אדם מנסה לחברו שאינו יודע
 מה בלבו. אבל אתה, שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות, אתה צריך לעשות בי כן?"

¹⁹ מצדו של אברהם "אב המון גויים" כלל זה יכול להיות תקף גם לאנושות כולה, לא רק ליהדות. הדואליות פה נובעת מהדואליות
 של המדרש שיש לו שתי פנים: מפרש המקרא ומדבר לזמנו. מצד פירוש המקרא אפשר באמת לתת לכך משמעות אוניברסלית. מצד
 הדיבור לזמנו אומר המדרש: היונים אומרים "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס", אבל ביהדות אין דבר כזה. ואם תשאל הרי משנה
 מפורשת היא "מלך לא דן ולא דנים אותו"? ראה מסכת סנהדרין דף יט עמוד א שזה רק במלכי ישראל ומפני פחד מהשלטון ומעשה
 שהיה בעברו של ינאי המלך. אבל מלכי בית דוד דנים ודנים אותם. ראה דברינו [מלך לא דן ולא דנים אותו](#) בפרשת שופטים.

²⁰ המדרש מדרש והמציאות מציאות. אנחנו הרי יודעים שהיו עוד כהנה וכהנה ניסיונות לבניו של אברהם, אבל אולי באמת לא היו
 אלה ניסיונות מוסריים אלא ניסיונות פיסיים. הקב"ה לא ציוונו יותר ציוויים אנטי מוסריים. התורה היא הקובעת את דרך חיינו.

²¹ אין זו סתם המתנה. קודם הקב"ה מגלה לו שהוא הולך להפוך את סדום "המכסה אני מאברהם" ואחר כך הוא ממתין לו. זה יותר
 מרמז שמותר ואפשר לטעון ולהתווכח עם מעשיו וגזרותיו של הקב"ה. ראה פסוקים כ - כב בפרק יח.

²² הכל מתחיל איפוא ממצווה "קטנה", פשוטה ואוניברסלית (מצווה שכלית בהגדרת הרמב"ם) של כיבוד זקנים ומסתיים בעקידה!